

הרב ירוחם אלוי ראזענפעלד
ברוקלין נ.י.

זמן ומקום העברת הסדרא של רבותינו בעלי התוספות

[32,34567] (01)
אוצר החכמה

יש חילוקים בדברי רבותינו הקדמונים במקום ובזמן העברת הסדרא שנים מקרא ואחד תרגום. רבותינו בני אשכנז נהגו להעביר הסדרא בשבת בבוקר בהבית קודם תפילת שחרית. רבותינו הגאונים נהגו להעביר הסדרא בבית הכנסת קודם קריאת התורה או לאחר קריאת התורה.
בואו ונחזה בהמקורות.

מנהג אשכנז

כתוב במחזור ויטרי' סי' קי"ז ובסידור רש"י סימן תצג-ד, ובשחרית של שבת מסדרין ציבור הפרשה מעניינו של יום שנים מקרא ואחד תרגום, דאמ' ר' הונא בר יהוד' א"ר מנחם א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום. וכל המשלים פרשיות עם הציבור משלימין לו ימיו ושנותיו: ולהלן: והולכין לבית הכנסת.

ובמחז"ו בסימן תע"ז הלכות חתן כתב: ובשבת שחרית לאחר שהשלים הסדר עם הציבור הולך לבית הכנסת ושושבינן אחריו. ומתעטף בציצית ויושב בצד הארון.
הראב"ן² בסי' פ"ח כותב³:

לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור ב' מקרא וא' תרגום. נ"ל דביחיד הדר בכרך [בכפר] שאין לו עשרה לקרות בתורה איירי שצריך לכון השעה שקורין הציבור בפרשה בביהכ"נ ויקרא גם הוא ביחיד שנים מקרא כנגד שנים הקורין בביהכ"נ ואחד תרגום כנגד המתרגם בביהכ"נ שכן היה מנהגם וכו', דאם כמו שפירשו רבותי⁴ דבקריאת הפרשה בבקר בשבת מיירי כמו שאנו רגילין לימא לעולם יקרא אדם הפרשה בשבת שנים מקרא וכו', עם הציבור למה לי, אלא ודאי עם הציבור ממש כדפירישית, ועוד שנים מקרא וכו' למה לי הלא ישמעו בביהכ"נ ויצאו ידי חובתן, ואעפ"כ מנהגנו מנהג גמור, דזימנין דלא מצי מכוין דעתיה בב"ה לכל הפרשה ויצא בקריאה שקרא כבר.

1. מר' שמחה מויטרי מתלמידיו של רש"י. מהדורה חדשה מתוך כת"י עם הערות מאירות עינים יצא לאור ע"י הרב ארי' גולדשמידט, מכון אוצר הפוסקים, ירושלים תשס"ד.
2. החיד"א בשם הגדולים בערכו רבינו אליעזר ב"ר נתן כתב, דשאל מרבינו מאיר חתנו של רש"י ושקיל וטרי עם בניו הרשבים הריב"ם ור"ת.
3. מובא גם בהגהות מיימונית הל' תפלה פי"ג-כ"ה שכתב ר"נ שמצא בספרו של ראב"ן.
4. בהגמ"נ-רבותינו.

בספר חסידים (מהדורת מק"נ)⁵ סי' תתתי"ח כתב: **אמרו זקנים הראשונים וכו' ממתנינים מלכת ביו"ט לביהכנ"ס כדי שישחט כבש וינקרנו ויתן לאשתו להדיח ולמלוח וילכו לבית הכנסת ובשבת שיגמרו הפרשה לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום ואחר כך ילכו לבית הכנסת**⁶.

לאחריו, כתב הרוקח⁷ בהלכות שבת⁸ סי' נ"ג: **בשחרית בשבת יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום**⁹. בפ' א' דברכות (ח.) לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור אחד תרגום ושנים מקרא ואפי' עטרות ודיבון וישלימו לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. **הולכים לבית הכנסת ואומ' ברכות כסדר כל יום**.

וכן הוא באור זרוע¹⁰ ח"ב – הלכות שבת סימן מ"ב (א): **בשחרית משכים וקורא שנים ואחד תרגום דא"ר הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי א"ר יוחנן לעולם ישלים אדם פרשיותיו בהדי צבורא שנים מקרא וא' תרגום**, ואמרי' במדרש"ג דברים צוה

אוצר החכמה

מח"ס 1234567

5. מכת"י פארמא. מיוחס לרבי יהודה החסיד בן ר' שמואל החסיד נפ' ד' תתקע"ז. רבו המובהק של ר' אלעזר מגרמייזא בעל ספר הרוקח. ראה הערה הבאה. ^{אוצר החכמה}
6. בספר חסידים סי' ש"א: יקרא אדם שנים מקרא ואחד תרגום לשם מי שאמר למען תהי' תורת ה' בפיך וכו' ומ"מ הקב"ה יאריך מיו ושנותיו ואל יסמוך על תנאי.
7. ^{מח"ס 1234567} מרבינו אלעזר ב"ר יהודה תלמידו המובהק של רבי יהודה החסיד ורבי אליעזר ממיץ בעל ספר יראים שהי' בימי ר"ת.
8. בעוה"ת זכיתי לההדיר ולהר"ל שני חלקים של ספר הרוקח- ההקדמה והלכות חסידות, והלכות תשובה. בתוך עבודתי על הל' שבת ראיתי שיש שלל ידיעות אודות מנהג זה שרק נרמז בדברי הראשונים ולא פירש כל צרכו. המאמר הזה מראה אפס קצה ממה שטמונה בכל מלה ומלה מדברות רבותינו הראשונים, ואין מטרתה להסיק מסקנות להלכה למעשה.
9. בפירוש הרוקח עה"ת פ' דברים א-ה כתב, אלה הדברים אשר דבר משה אל [כל ישראל] (שם-א), דבר משה אל בני ישראל (שם-ג). הואיל משה באר את התורה (שם-ה) תיקן הא דא' לעולם ישלים אדם פרשיותיו, לכך ב' פעמים דבר ואחר באר הוא תרגום שמבאר.
10. מר' יצחק ב"ר משה מווינא תלמידם של ר' יהודה החסיד בעל ספר חסידים ור' יהודה שירליאן מפאריז ור' אלעזר מגרמייזא בעל הרוקח ומר' אליעזר ב"ר יואל בעל הראבי' ועוד.
11. כן הוא בברכות דף ח: תוד"ה ישלים, תוספות רבי יהודה שירליאן וברא"ש ותוספות הרא"ש. בשיבולי הלקט סי' ע"ה וספר התניא י' ט"ז ובכלבו סי' ל"ז ובמרדכי לברכות ובב"י סי' רפ"ה מביאים דמוכא במכילתא פ' בא אל פרעה פסוק והי' כי יאמרו אליכם בניכם. המכילתא לא נמצאת לפנינו.

המדרש מובא בחופת אליהו שבסו"ס ראשית חכמה ריש שער ששה. והוא באוצר המדרשים דף קס"ג מחופת אליהו, וכדף תק"ה מפרקי רבינו הקדוש. בכלבו ובארחות חיים שכידוע הם כמעט זההים מובא בשם הירושלמי. במחז"ו הוצא מק"ג דף קע"ט מביא שבכת"י אוקס' סי' ר"ו מובא: מצאתי כתוב בפסיקתא ויש בו סדר של ג' דברים ד' דברים עד י' דברים וכתוב שם ז' דברים ציוה רבינו הקדוש וכו'.

הסברא הפשוטה אומרת כשאיש יהודי מעביר הסדרא בביתו או נשפע מזה חרדת קודש לילדיו ולאנשי ביתו. אולי נוכל לרמוז שזהו כוונת המכילתא בפ' בא המובא ע"י הב"י הנעלם מאתנו, דייקא על הפסוק והי' כי יאמרו אליכם בניכם. עוד אפשר לרמוז דאיתא במסורה ב"פ ולמען בראש הפסוק: ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים (שמות י-ב). ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע ד' לאבותיכם (דברים יא-ט).

אולי יש רמז טמונה שאם תקיימו הלמען תספר באזני בנך. אז תזכו לברכת ולמען תאריכו ימים

רבי את בניו בשעה שנפטר לבית עולמו ג' ליראת שמים ג' לדרך ארץ ואלו הן של יראת שמים אל תאכל לחם בשבת עד שתגמר כל הפרשה משמע קודם אכילה יש לו להשלימה¹² הלכך יש לו להשלימה קודם ביהכ"נ¹³ ושאר עניני שמו"ת פירשנו במקומו במס' ברכות¹⁴:

ובסעיף ב': ואחר שקראו שמו"ת הולכים לביהכ"נ ומסדרים הברכות.

בספר כלבו סימן לו ד"ה בשבת בשחרית וכלשונו בארחות חיים דין קריאת סדר שמו"ת:

בשבת בשחרית נהגו להשכים ולסדר כל אחד סדר השבוע איש בביתו שנים מקרא ואחד תרגום. וכתב ה"ר מאיר מי שלא חזר הסדר שנים מקרא ואחד תרגום קודם שבת או בשבת עצמה יכול לחזרה בשבת עד יום ארבע ואינו קרוי עבר זמנו, וכו', אמנם מכל מקום צריך לחזרה קודם אכילה כדאיתא בירושלמי שלשה דברים צוה רבי את בניו אל תאכלו ביום השבת עד שתחזור כל הפרשה.

בשבלי הלקט¹⁵ סי' ע"ה וכלשונו בתניא רבתי סי' ט"ו, אחר דין כוס של קידוש (של ליל ש"ק) בא דין פרשיות של שבת להסדירן שמו"ת כל אחת ואחת בשבתא שלה: וראוי לכל אדם להסדיר פרשיותיו עם הצבור כל פרשה ופרשה וכו'. יש מפרשין שיקרא הסדר פרשת היום שקורין בשבת קודם שילך לבית הכנסת.

בספר המנהיג¹⁶ הל' שבת סי' ל' כתב: ומנהג צרפת¹⁷ ופרובינצא בשחרית בשבת לפני בית הכנסת להשלים פרשת היום שנים מקרא ואחד תרגום לפי שכל העושה כן מאריכים לו ימיו ושנותיו. ויש מקדימים בערב שבת.

המשנה

שזה מתן שכרם של כיבוד אב ואם וגם העברת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום ואז תזכו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' (בראשית יח-ט).

12. ואע"ג דהביא במפורש שהזמן הוא קודם תפילת שחרית ובבית, מביא בהל' קריאת שמע סי' י"א (מובא ע"י הב"י סי' רפ"ה אות ה' בשם המרדכי בברכות סי' י"ט ומסיק שאע"פ שיש חולקין בדבר הכי נקטינן). וראיתי את מורי הרב רבי יהודה החסיד זצ"ל ואת מורי הרב רבי אברהם זצ"ל בן הרב ר' משה זצ"ל שהיו קורין שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת שליח צבור את ספר תורה ואומר אני כי זה מותר לכ"ע הואיל דבאותו ענין קא עסיק.

13. מובא בד"מ סי' רפ"ה סעי' ב' דנוהגין להשלימה קודם כניסה לביהכנ"ס שחרית בשבת.

14. במהדורת מכון ירושלים ציין להל' ק"ש סי' י"ב שכתב שם דאם השלימה לאחר האכילה שפיר דמי. וכן הוא ברא"ש לברכות.

15. לר' צדקי ב"ר אברהם הרופא.

16. לרבינו אברהם ב"ר נתן הירחי אשר חי בסוף אלף החמישי. כפי אשר בארו לנו רבנן

סבוראי ורבני ספרד נרבונוא פרובינצא ורבני צרפת- הקדמת המחבר.

17. כן הוא בדפוס ווארשא, אבל במהדורת מוה"ק מובא "ספרד". לכאורה כפי אשר נכרר

כאן, הגירסא הנכונה הוא צרפת ולא ספרד שהשלימו אותה לאחר תפלת שחרית. וראה מש"כ המנהיג בסי' כ"א: לשחרית של שבת הולכין לבית הכנסת ועומד החזן וכו'. לכאורה זהו כמנהג ספרד שהי' אז בטולטילא בחברו את ספרו כאשר כתב בהקדמתו.

1234567
אור ישראל

בספר שומר שבת מהרה"ג ר' דוד לידא אבד"ק אמשטרדאם¹⁸ דיני ער"ש סי' ט' כתב: נהגו העולם לקרות בער"ש שמו"ת דאמר ר"י כל המשלים וכו'. אבל מצוה מן המובחר הוא לקרות שמו"ת ביום השבת בבוקר וזהו המשלים פרשיותיו עם הציבור. ואם עבר ולא קרא, זמנן עד קודם אכילת שחרית בשבת, ולעולם חייב בשמו"ת אפילו ששמע הפרשה מן הש"ץ, מהר"י ברונא (סי' ק"ג) בשם מהר"י ווייל ז"ל.

אע"פ שבספרו מרבה להביא מן האר"י ז"ל, לכאורה דעתי דמצוה מן המובחר הוא ביום השבת בבוקר ודלא כהמג"א בסי' רפ"ה סק"ו שכתב, היינו אם הי' אונס גדול בערב שבת.

בטור אורח חיים סימן רפ"ה¹⁹ ובשו"ע שם סעיף ד' כתבו, מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל בשבת. והוסיף המשנה ברורה, דלכתחלה מהנכון אם לא קרא שנים מקרא ואחד תרגום בע"ש להשכים בשבת בבקר ולקרא השמו"ת קודם הליכתו לבהכ"נ (וציין להאו"ז והרבינו יונה²⁰). בביאור הלכה (שם) ציין להמגיד מישרים להב"י המובא ע"י המג"א הנ"ל שכתב: ואיבעי להתחיל בע"ש ולמגמר בשבת קודם סעודת שחרית.

הב"י באות ד' הביא שמהגהות [מיימונית פי"ג מהל' תפילה אות ש' שהביא דברי הראב"ן דלעיל] נראה קצת דדוקא בשבת קודם האכילה הוא דהוי מצוה מן המובחר.

הב"ח בסי' רפ"ה אות ב' כתב, דאע"פ שמדברי הטור משמע דער"ש הוא ג"כ מצוה מן המובחר, אבל במרדכי פ"ק דברכות²¹ ובהל' מזוזה²² משמע דמצוה מן המובחר הוא דוקא בשבת בבוקר וקודם אכילה דבאותה שעה משלימין הציבור.

לקמן בפרק ערעור על המנהג נביא לשונו של ספר העתים שמביא המנהג וקורא תגר עליו.

מקור המנהג

ולכאורה המקור לזה הוא בתנא דבי אליהו רבה פ"א ד"ה ימים יצרו שכתב, לעולם ישכים אדם וישנה בשבת וילך לבית הכנסת, ובילקוט שמעוני לתהלים רמז תתפ"ח לעולם ישכים אדם (וישב) בשבת וילך וכו'. והקשה כ"ק האדמו"ר בעמח"ס פני מנחם מגור זצוקלל"ה בהגהותיו לספר תנא דבי אליהו המבואר²³, דהלא פסק הרמ"א בסי' רפ"א דבשבת מאחרין יותר לבוא לביהכנ"ס, ואם נאמר דישכים וישנה שילמוד בביתו, הלא מבואר ביו"ד סי' רמ"ו דברית כרותה דמי שלומד בביהכנ"ס לא במהרה הוא שוכח. ומסיים והשי"ת יאיר עיני בתורתו הק'.

18. תלמיד הרב המפורסם מו"ה העשיל והרביץ תורה בכמה קהלות פולין וליטא ובאשכנז במגנצא ונתקבל משם בסוף שנת ת"מ לאב"ד של האשכנזים באמשטרדם. תודתי להרה"ג ר' עזרי' ורשא פאללמאן שליט"א מנהל רחני דמתיבתא עץ דבאבוב שהופנה תשומתי למקור זה.

19. ראה לקמן סוף פרק מנהג הגאונים מה שנ"ל בדעת הטור.

20. לקמן נביא לשונו של רבינו יונה.

21. בסי' י"ח כתב דמצוה להשלימה בשבת קודם אכילה. ועיין בא"ר ובבה"ל.

22. בסי' תתקס"ח כתב, עיקר המצוה לחזור קודם אכילה בשבת.

23. ירושלים תשס"א, ע"י הרב אברהם יצחק רוטנשטיין מכון אור ישראל.

לכאורה לפי דברינו, וישנה פירושו להעביר הסידרא. אבל נראה מתשובת הגאונים שמשכימין ללמוד, פירושו כמו שהבין האדמו"ר בעל פני מנחם זצ"ל²⁴.

כתוב בתשובות רב נטרונאי גאון (מכון אופק) אורח חיים סימן כ"ד ובתשובת הגאונים מוסאפיה (ליק) סי' פ"ז: ועוד לו ז"ל. ושאלתם שיש בתי כנסיות שמתקבצין הצבור ואומרים פרשיות שבספר תלים בשבת, ובימים טובים וראש השנה ויום הכפורים מוסיפין פרשיות, ועד שהצבור מזמרים מתחילין תלמידין ושונין ודורשין ועוסקין בתורה עד קרוב לשתי שעות ואחר כך מתפללין, מהו לעשות כן: מאחר שהגיע זמן קריאת שמע מותר להתחיל ולשנות קודם שקבל עליו עול מלכות שמים, אי לא.

כך הראונו מן השמים, שישראל שמשכימין ובאין לבתי כנסיות בשבתות ובימים טובים (ואומ') [ולומדים²⁵], מדה יפה הן עושין. וכך מנהג בבבל מתחלת גלות ראשונה, שכיון שגלו לבבל ונתמעט התלמוד ובטלו (כלומ') [הלומדים²⁶] והמלמדים מצער גלות, נתקבצו בני ישראל אצל נביאים ובעלי תורה, אמרו להם: אנו אין בידינו לא משנה ולא תלמוד לשנות בלילה, ויש עלינו טורח מחיה ופרנסה, בשבתות וימים טובים מיהא שיש לנו פנאי – נשב בטל ונישן כל הלילה. תקנו להשכים לבתי כנסיות ולומדין עד שחרית, והסכימום [והסמיכום] על מנהג דוד מלך ישראל שכתוב בו (תה' קיט, סב) חצות לילה אקום להודות לך.

כן אנו מוצאים בספר שומר שבת הנ"ל בדיני סעודת שבת סעי' י"ג שכתב: ראיתי בכמה קהילות גדולות שמשכימין להתפלל או לומר תהלים בימי החורף.

וראה בספר משמרת שלום (קאדינאו) סי' כ"ד סעי' ב' שיש סמוכות קצת לקרות בתורה בבוקר דוקא כיון שמתן תורה הי' בצפרא דשבתא וכמ"ש ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר²⁷.

24. בספר חיי משה סי' פ"ט אות ו' הביא דבשו"ת משנה שכיר סי' ק"ו הביא דלשון "בשבת" לאו דוקא ואף בחול יש ללמוד קודם התפלה.

25. הסוגריין במקור מתשוה"ג ליק.

26. הסוגריין במקור מתשוה"ג ליק.

27. ידידי הרב דוד יהושע ראזענגארטען שליט"א העיר לי דאפשר דכיון דבמתן תורה נתאחרו ולא השכימו בבוקר, לתקן זה נתקן דייקא לקרוא התורה באותה מקום בבית.

בכדומה כתבתי כבר בקובץ כרם שלמה אייר-סיון תשנ"ה (קעד) על מנהג המובא בשם האר"י ומקורו בזוה"ק לטבול בשבועות קודם אור הבוקר. בהרבה מקומות הולכים אז לישון וצריכים להבין הטעם לזה כמו כל מנהגי ישראל קדושים. בספה"ק עבודת ישראל לשבועות ד"ה ויוצא משה כתב: ואמר הצדיק הגאון מהור"ר לוי יצחק [מבארדיטשוב] זצ"ל חלילה לחשוב על עם קודש שנפלו בתדרמת העצלות והשינה ביום הנכבד שידעו שיתן הקב"ה את תורתו להם. אלא יש לומר, דכוונתם היה לשם שמים שמיום שני בסיון שהתחילו לעשות הכנה לקבלת התורה ועבדו בכל כוחם ובמחשבותם הקדושים עד שנפל עליהם ליאות ועייפות והיו מתייראים פן לא יוכלו לקבל את התורה במתשבה צלולה כראוי, על כן נתנו שינה לעיניהם ולעפעפם תנומה בכדי שיתחדשו מוחותיהם ויתחזקו עשתונותיהם בבהירות לקבלת תורה הקדושה עכ"ל.

ולפי זה יובן הטעם שטובלים קודם השינה להראות שגם השינה הוא הכנה לקבלת התורה. כ"ק

ערעור על המנהג

מח"ס 1234567

בספר העיתים²⁸ סימן קע"ד קרא תגר על מנהג הזה וכותב: ונהגו השתא נמי באתרין בשבתות וימים טובים שמשכימין ישראל כשעומדין משנתן ונפנין ונוטלין ידיהן ומברכין על נטילת ידים ואשר יצר עד פרשת התמיד ומשלים כל אחד ואחד בביתו פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואח"כ הולכין לבתי כנסיות ומסדרין תפלתן כלה על הסדר והאי מנהגא נמי לאו שפיר למיעבד הכי ומי שיש יכולת בידו למנוע את ישראל ולהחזירן למנהג יפה שכרו שמור לפני המקום כי מנהג זה יש בו קצת איסורא כי כשמשכימין כל אחד ואחד מישראל משנתו יש לו לפנות ולרחוץ ולתקן עצמו ולרוץ לביהכ"ס ולהתפלל ק"ש ותפילה עם דמדומי חמה אבל כשמתעכב כל אחד ואחד בביתו להסדיר הפרשיות מתאחרין הרבה עד שעובר זמן ק"ש ותפילה בעונתה ופעמים שמתעכבין הרבה בימים טובים עד שתי שעות ומי שנהג מנהג זה אפשר שהיה משכים טובא בעמוד השחר ומשלים פרשיותיו ומשכים לתפילתו ואפ"ה שפיר דמי להשכים לביכ"ס ולהשלים הפרשיות בצבור.

הרי רבי יהודה בר ברזילי מברצלוני שבספרד הי' ידוע לו על המנהג הרווח בין בני אשכנז לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום בשחרית בבוקר קודם ההליכה לביהכ"ס גם הרדב"ז בח"ב סי' תרי"ד נשאל ע"ז: שאלת על מה שנמצא כתוב במרדכי בפרק כל כתבי וז"ל על מה שנהגו העולם שכל ימי השבוע מתעוררים בבקר לבית הכנסת להתפלל או ללמוד ובשבת ישנים יותר בשחרית זהו טעמו של דבר שבכל ימי השבוע נאמר בתמיד של שחר בבקר ובתמיד של שחר של שבת לא נאמר בבקר אלא ביום השבת ולשון זה משמע איחור כדמשמע ביומא [דף לג:]: וטעם זה שמע ר"י בר יהודה בעיר רומא מפי רב האיי גאון ע"כ. וקשיא לך דהך קרא בקרבן מוסף היא בפרשת פינחס ותמיד של שחר של שבת כלול בכלל ימי השבוע דכתיב שנים ליום עולה תמיד את הכבש אחד תעשה בבקר וגומר.

תשובה. גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עלה וזיל קרי ביה רב הוא ואעפ"י שהראתי פנים לטעם המנהג לקיים דברי הראשונים וכ"ש דברי רבינו האיי גאון שדבריו דברי קבלה לא תחשוב שאני סובר שמנהג יפה הוא אלא מנהג בלתי הגון אלא ישכים לתפלה בשבת כמו בשאר הימים ואפילו לפי הטעם דביום משמע איחור מ"מ זרזין מקדימין למצות. וכו'.

אדמו"ר מבאבוב זצ"ל כשדיבר שצריכים לילך לישון התבטא בלש"ק "מ'דארף זיך גרייטען צום דאווענען" צריכים להכין עצמנו לתפילה.

ולדרכינו אפשר שזהו הטעם למה דמובא ביומא דף ע' ע"א דהכהן גדול לאחר גמר עבודתו ביום כיפור קידש ידיו ורגליו ולפי הירושלמי אף ירר וטבל ולבש בגדי עצמו, להראות שגם לעובדה רחול צריכים ג"כ הכנה בקדושה וטהרה. וידי"ג ש"ב הרב שלום גרשון אונגער שליט"א מביא בספרו בטוב צדיקים שבספר אמרי פנחס השלם דף שצ"ו מביא שהרה"ק ר' מענדל מפרימישלאן זצ"ל הי' הולך למקוה קודם אכילה ולא קודם התפילה, שאכילה היא עבודה יותר.

²⁸ מחברו רבינו יהודה בן ברזילי אלברצלוני מוזכר בתוספות ס"פ הי' קורא - תלמיד רבינו יצחק בר ראובן שבזמן הרי"ף (שה"ג).

מנהג הגאונים

וממשיך שם בספר העתים בסימן קע"ד לתאר המנהג להעביר הסדרא אחר תפלת שחרית: אבל מה שראוי לעשות האידנא ומנהג מעולה ושנהגו בו בעיירות ובכפרים שיש בהם חכמה להשכים לבתי כנסיות לדברי שירות ולפסוקי דזימרא ולהאריך בהן לפי הצורך כדי לקרות ק"ש בעונתה ולהתפלל נמי תפילה בעונתה ויורד ש"צ לפני התיבה ועני קדושתא ומשלים תפילת יוצר וברכת כהנים ומפטירין בקדיש עד עושה שלום במרומיו ויושבין הצבור כולן ומסדרין פרשה דענינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום ואית דמפסיקין בקדיש ואית בעי לעסוקי בתנויי. אי נמי לאלתר מוציאין ס"ת ממקומו ועומדין מפניו וקורין ומתרגמין ובאפטרותא נמי ומשלימין תפילת המוסף וכ"כ נמי מר רב עמרם.

וכתב נמי גאון ונהגו העם להשלים פרשיותיהם לאחר תפילת שחרית, ואמר מר רב מתתיה כיון שמשלמין פרשיותיהן בעשרה אומר יתגדל ויתקדש, ותלמיד חכם אף על פי שחשקה [נפשו] לשנות בתלמודו בשבת ישלים פרשיותיו עם הצבור.

ומה שמביא וכתב נמי גאון, הוא בסידור רב עמרם גאון לאחר שמביא הסדר של תפלת שחרית של שבת: ויתבין צבורא ומסדרין פרשה דענינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום. אח"כ בא הלכות קריאת התורה.

וממשיך ספר העתים בסי' קע"ה לתאר המנהג: ומנהג שהיה במקום ראשי ישיבות בהשלמת הפרשיות כן היה הדבר שהיו מתקבצין בשבתות וקובעין מדרשות לריבוי תורה עד שתי שעות²⁹ ששאלו מראשי ישיבות והתירו להן לאחר הק"ש משעת הנץ החמה משום ריבוי תורה ולאחר כך היו מתפללין שחרית ויושבין ומסדרין פרשיותיהן שנים מקרא ואחד תרגום ושוב קורין בתורה ומתרגמין (ומתפללין) ומפטירין בנביא ומתרגמין ומתפללין ומשתהין עד שנוטה היום והיה הדבר קשה על בעלי בתים וחששו זקנים שקבלו מנטרונאי נשיא [בר] חכינאי והוא שכתב לבני ספרד את התלמוד מפיו שלא מן הכתב שיבא למריבות והשלימו ביניהן שיהיו עוסקין בתלמוד ומשלימין פרשיותיהן שנים מקרא ואחד תרגום כדאמר להם ריב"ל לבניהו וכן אמר להו אביו לבניהו אשלימו פרשייתכו עם הצבור כי היכי דתירכו יומי.

בסימן קע"ו ממשיך הספר העתים: ולאחר שמשלימין את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום לאחר תפילת שחרית באתרא דנהיגין להשלימין בצבור מפטירין בקדיש, ואח"כ מוציאין ס"ת ממקומו ועומדין מפניו וכו'.

במס' סופרים פי"ח ה"ו מביא: מן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ולתינוקות כל סדר וסדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה, וזו היא שאמרו, בשבת מקדימין לבא, כדי לקרות קריאת שמע כוותיקין עם הנץ החמה, ומאחרין לצאת, כדי שישמעו פירוש של הסדר³⁰.

29. בהערות בינה לעתים על ספר העתים מסביר דומן ק"ש הוא ער ג' שעות, ויהי' פנאי לקרות ק"ש בזמנה.

30. בספר תוספות בן יחיאל על תדב"א (ציון ע"י האדמו"ר מגער זצ"ל דלעיל) הקשה

בשיר השירים רבה ז-א (יא)היושבת בגנים: אע"פ שישראל עסוקין במלאכתן כל ששת ימים, וביום השבת משכימים ובאים לבית הכנסת, וקורין קריאת שמע, ועוברין לפני התיבה, וקורין בתורה, ומפטירין בנביא.

מנהג שונה הבאנו מתשובת רב נטרונאי גאון שאכן השכימו בשבת בבוקר אבל אז למדו, וראה מה שהבאנו מתנא דבי אליהו.

לכאורה שיטת הרמב"ם הוא ג"כ דיקרא שמו"ת קודם קריאת התורה דהביא דיני שמו"ת בהל' תפילה ונשיאת כפים פ' י"ג הכ"ה לאחר שהביא כל דיני קריאת התורה והפטורה. וכן ג"כ הטור או"ח שלאחר דיני קריאת התורה והפטורה וחזרת התורה למקומה, בא בסי' רפ"ה דיני שמו"ת. וכן בספר האגור סי' שצ"ז לאחר דיני קריאת התורה והפטורה.

בספר מנהג טוב שהוא מאחד מחסידי איטאליא מובא בסי' ל"ח: מנהג טוב ביום השבת להשכים בעלות השחר ולומר אעירה שחר ויחודים כגון אשר ואזמרה וכיוצא בהן ואח"כ לילך לבית הכנסת ויזמר ויתפלל.

מתי העביר רש"י את הסידרא

מהפוסקים רבותינו בעלי התוספות האשכנזים ומספרי דבי מדרשא של רש"י כמו המחזור ויטרי וסידור רש"י הי' לכאורה פשוט שכן הי' המנהג הרווח, ושכן הי' מנהגו של רש"י. אבל אנו מוצאים כאן דברים מפליאים שרואים מזה שהענין אינו כל כך פשוט.

בספר האורה³ כתב בחלק א' [נו] הלכות ברכות שבת: משכימין לבתי כנסיות לדברי שירות ולפסוקי דזמרה, ולהאריך בהם כפי הצורך, כדי לקרות קריאת שמע בעונתה, ומתפלל תפילה בעונתה, ויורד שליח צבור לפני התיבה וענו קדישתא, ומשלים תפילת יוצר וברכת כהנים, ומפטירין בקדיש עד עושה שלום, ויושבין הציבור כולן ומסדרין את הפרשה דענינא דיומא, שנים מקרא ואחד תרגום, ואית נמי דמפסיקין בקדיש, ואית בעי למיעסק בתנויי, ואית נמי מוציאין ספר תורה לאלתר ממקומו ועומדין מפניו וקורין ומתרגמין ומפטירין ומשלימין תפילת מוסף. לכאורה נראה בעליל שאין זה משתקף המנהג שהבאנו אלא מעתיק כמעט בלשונו מה דהבאנו מספר העתים סי' קע"ד.

לכאורה נוכל לומר שאכן כן הוא שיטת רש"י לפי מה דמובא מגילה דף כ"ג. רש"י ד"ה ובשבת ממהרין לבוא, שכתב: ויפה למחר ביאתן לקרות שמע כוותיקין.

אבל בספר אור זרוע ח"ב הל' ער"ש סי' כ' גרס ברש"י בשבת ממהרין לבוא מפני

דבשו"ע סי' ר"צ כתב דאחר הסעודה קובעים מדרש וכאן מוכח דאחר המדרש קובעים סעודה. בכלל אינו מוכן מה עשו לאחר קריאת התורה. האם הי' התרגום לנשים ולתינוקות העברת הסדרא. 31. בהערה ציין שהוא ג"כ בספר הפרדס (סי' צ"ט) בשם ספר האורה. במהדורת עהרנרייך של ספר הפרדס נשמטה כל הקטעים שנעתקו מספר האורה, ע"כ נחסר קטע זו. בספר כלבו מהדורת ד"א ציין בטעות לספר הפרנס.

עונג שבת ע"כ רש"י, הלכך צריכין בערב שבת למהר לבוא לבית הכנסת. עכ"ל של

האו"ז.

1234567

במהדורת מכון ירושלים הערה ב' הביא דגירסתינו ברש"י הוא דממהרין לצאת מפני עונג שבת, ע"כ ר"ל דטעות נפל בהעתקת האו"ז.

אולי נוכל לומר דהי' ידוע לו להאו"ז המנהג הרווח באשכנז לקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשבת בבוקר, והי' ידוע לו מה שמובא במחזור ויטרי ובסדור רש"י, ועל כרחו הי' צריך להגי' ברש"י כמו שהגי' ואין כאן טעות סופר.

כשהצעתי הדברים לפני הרה"ג ר' חיים קנייבסקי שליט"א האיר לי דאפשר לומר דרש"י השכים הרבה קודם עלות השחר העביר הסדרא ואח"כ התפלל שחרית כוותיקין, עכת"ד.

באמת כבר פירש כזה בספר העתים סי' קע"ד שהבאנו: ומי שנהג מנהג זה אפשר שהיה משכים טובא בעמוד השחר ומשלים פרשיותיו ומשכים לתפילתו.

והרה"ג ר' יעקב גרנדש שליט"א מב"ב בעמח"ס שושנת יעקב על מסכת הש"ס הראה לי לשיטת רש"י על מימרא דאבא בנימין שתהא מיטתי סמוך לתפילת, כל ימי נזוהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא קריאת שמע ואתפלל. ותוספות בתוד"ה אלא כתב, רש"י פירש אפילו ללמוד שאסור ללמוד קודם תפלה³².

גם הראה לי להאדר"ת בספרו עובר אורח אות נ"ג שהקשה מחולין קל"ג שאביי

32. חשבתי לפי רגע דאולי לפי"ז נוכל להמתיק שיטת רש"י המובא בבי' סי' מ"ז (אות י"ג) ד"ה והמשכים בשם תלמידי רש"י שהיו אומרים בשמו שכשהיה משכים לקרות היה מברך ברכת התורה וכשהיה בא לבית הכנסת היה חוזר ומברך. ומדמהו לקורא בתורה ומברך בבית הכנסת אע"פ שכבר בירך. והקשו ע"ז ברשב"א ובהגמ"נ [ובתוספות רבי יהודה] דשאני התם שהברכות נתקנו לכך ואפילו בירך מיד ברכת התורה ולא הפסיק כלום חוזר ומברך כמו שתקנו ברכה לאחריה וכמו שתקנו ברכת אשר בחר להפטר.

דיעלה יפה לרש"י דכשהשכים לפני עלות השחר ללמוד אז בירך ברכת השחר וכשהגיע זמן תפילה אז נאסר עליו ללמוד ונעשה הפסק וכשבא לביהכ"ס אז נתחייב בברכת התורה שנית. סברא זו מובא ע"י הגר"י שטייף בספרו חדשים גם ישנים (הלכה ר"ח-ר"ט) דלרש"י יש זמן שאסור ללמוד ע"כ יש הפסק. גם הקשה דהלא לפי רש"י לא משכחת ברכה"ת כלל דקודם ק"ש אסור ללמוד ואח"כ כבר נפטר באהבה רבה, ע"כ קשה אימתי בירך רש"י ברכה"ת. אח"כ כותב, ואולי א"ל דללמוד ברכים מותר גם לרש"י ואין כאן הפסק. עיי"ש אריכות גדולה בכל הסוגיא.

אבל רואים אנו באו"ז הלכות ק"ש סי' כ"ב שהביאו בשם ר' שמעי' מתלמידי רש"י ותירץ, ונראה בעיני משום שאי אפשר שלא הי' מפסיק משום כך הי' מברך והיה סומך על הירושלמי [שצריכים ללמוד אחר אהבה רבה על אתר]. הרי שלא רצה לומר דעצם זמן התפילה הוא הפסק בפני עצמו. ומצאתי במילואים שבסוף סדר מאה ברכות מתוך סדר רב עמרם גאון (תשס"ד מהדורת הרב יצחק סץ) סי' ב' הערה ל' בענין אהבה רבה וברכה"ת שהאריך בכל הענין ומביא מסידור חסידי אשכנז דף י"א פירוש שונה למה קרא רש"י ברכה"ת לאחר בואו לביהכ"ס, דכיון דרובא דעלמא לא קיימי לשנות הילכך אפילו משכימי לשנות נמי ובירך לא פטר דבתרה, דמשכי' לשנות לאו חובה היא וברכת אה"ר חובה היא. אפרים ב"ר יעקב.

כמ"כ נוכל לדון לפי הרא"ש בפ"א דברכות סי' ז' (מובא ע"י הטור בסי' פ"ט) על רש"י דאוסר

לא לקח מתנות כהונה רק במעלי דיו"כ להראות שהוא כהן. ושאל הגמרא ולפרוס ידי' ומתרץ הגמרא דאנסי' לי' עידני'. ופירש"י – עתים שקבע לתלמידיו היו טורדים אותו מלישא את כפיו שהיה עוסק לתלמידיו בעת שהצבור נאספים לבית הכנסת. ושאל ע"ז האדר"ת והאיך הי' מותר לו לעשות כן [לפי אבא בנימין] אלא שהקדים תפלתו לתפלתם, וא"כ הי' יכול לישא כפיו עם התלמידים שהי' לומד, אלא ודאי התלמידים היו לומדים מקודם שהתפללו עם הציבור והוא לבדו התפלל קודם הציבור וא"כ מוכח מלימוד התלמידים שמותר ללמוד קודם התפלה עכ"ל.

בודאי יש טעם מה שהכריח אב"י להתפלל קודם הלימוד, ותלמידיו לא התפללו קודם. בפשטות אולי נוכל לומר דאב"י הי' ירא שיטריד בלימודו ותלמידיו מפני כבודו לא יפסיקו באמצע לימודו, ע"כ התפלל קודם, ותלמידיו העמידו שומר להזכירם להתפלל ויכלו לישמט חר חד באמצע הלימוד.

וידירי הרה"ג רמ"ל לויפער שליט"א הראני לברכות דף ח. ואמר אב"י מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא, מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא.

ועיין ברא"ש פ"א דברכות סי' ז' (מובא ע"י הטור בסי' פ"ט) על רש"י דאוסר ללמוד קודם התפילה, דמיירי באדם שמתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ דאיכא למיחש דלמא מיטרד בגירסתיה.

ותח"א שליט"א האיר לי דא"ל עפ"י מה שמוכח ברמ"א סי' קי"א סעי' א' בשם הג"א [והאו"ז הל' ק"ש סי' י"ד והל' שבת סי' מ"ב-ח בשם הר"ת] דבשבת א"צ למסמך גאולה לתפלה עפ"י הירושלמי ברכות פ"א מ"א ה"א משום דכתיב יענך ה' ביום צרה וסמך לי' יהי' לרצון אמרי פי, ושבת לאו זמן צרה. באו"ז הל' ק"ש הנ"ל כתב בשם מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק שירליאון, וכן הוא בברכות דף ט' ע"ב תוד"ה כל, דהלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותי' דרב ברונא דלא פסיק חוכא מפומי, דסמיכת גאולה לתפלה הוא דותיקין דוקא שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ.

ואם כנים אנחנו בדיוקינו בגירסת רש"י בהאו"ז, יעלה יפה עפ"י שיטתו דבשבת דאין צריכין לסמוך גאולה לתפילה ואין צריכים להתפלל כוותיקין א"כ אפשר יהי' מותר ג"כ ללמוד קודם התפלה.

ללמוד קודם התפילה, דמיירי באדם שמתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבהכ"נ דאיכא למיחש דלמא מיטרד בגירסתיה, הלא אחר העברת הסדרא הלכו להתפלל בבית הכנסת.

גם נוכל לדון אם קריאת שמירת נכלל בכלל הלכה פסוקה. בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' י"א (ד) הביא דהראב"י (הל' ברכות סי' צ"ב) גרס בירושלמי אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה, דר' ירמיה אמר הלכה פסוקה של כל העוסק בצרכי ציבור וכו' "וקאי ומצלי", שרינא הוא שצריכים ללמוד הלכה פסוקה קודם שמתפללים.

בספר שושנת יעקב על מס' ברכות מהרה"ג ר' יעקב גרנרש מב"ב שליט"א הנ"ל הביא בדף ה: ד"ה שוב, מספר מילי דברכות דרש"י רק כתב שכל ימי נזהרתי (אבא בנימין) משמע שאין איסור בדבר רק זהירות יתירה למצוה מן המובחר.

אבל צ"ע מהמגיד תעלומה לברכות (שם) שמתרץ תמיהת תוס' על רש"י מנא לי' דאסור ללמוד קודם התפלה, ומדייק דכיון דאמר כ"ל ימ"י ולא אמר מימי והאיכא שבתות ויו"ט שאינן ימי מלאכה ע"כ אסור גם בתורה.

מחזור חנוכה

בספר לקט יושר דף ו' ענין ב' הביא, אין עושין שום מצוה קודם התפלה, וראיה ממילה שהיא נדחת עד אחר התפלה כי התפלה היא במקום התמיד, והתמיד היה לעולם בתחלה.

עוד כתב בספר מגיד תעלומה, ונראה דרש"י דקדק באמרו של"א לעסוק בתורה, ובעס"ק נקרא הפלפול כנודע משא"כ מתני בפרקין הלכה פסוקה.

וצ"ע מרש"י דף י"ד ע"ב על דרב מקדים ומשי ידי' ומתני פרקנ' פירש"י מקדים הוא לעסוק בתורה, ורש"י דף י"א ע"ב ד"ה אף לגמרא שכתב, גמרא היינו סברת טעמי משנה, ותירוצי משניות הסותרות זו את זו.

ואולי אפשר לומר דפירושו של מתני הוא חזרה כמו שאנו מוצאים ברש"י שבת דף כ"ג ע"ב: חליף ותני – עובר ושונה, כלומר עובר תמיד. גם הערוך מביא התרגום על ביום שני – יומא תנין. במגילה דף ד' ע"א אמר ריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה ולשנותה ביום וכדאמרי אנשי אעבור פרשתא דא ואתנייה³³.

ולפי זה יתורץ שרב רק חזר עם תלמידיו מה שלמד כבר שאצלו הי' כבר הלכה פסוקה.

מנהג קצת שונה ובטעם אחר אנו מוצאים בדברי המרדכי (פרק כל כתבי סי' שצ"ח מובא ע"י הרמ"א בסי' רפ"א), על מה שנהגו העולם שכל ימי השבוע מתעוררין בבקר לבית הכנסת להתפלל או ללמוד, ובשבת ישנים יותר בשחרית, זהו טעמו של דבר, שבכל ימי השבוע נאמר בתמיד של שחר בבוקר בבוקר, ובתמיד של שחר דשבת לא נאמר בבקר אלא וביום השבת, ולשון זה משמע איחור כדמשמע ביומא, וטעם זה שמע ר"י בר יודא בעיר רומא מפי רב האי גאון.

המג"א בסק"ב הביא הב"ח [בשם המהרי"ל בהל' שבת סי' ל"ז] דעיקר הטעם משום שינה שזהו עונג שבת ואסמכוה אקרא. אבל בס"ק א' כתב: דממהרין לבוא כדי לקרות קר"ש בזמנה. וכ"כ המ"ב בס"ק א': ומ"מ צריכין ליוזר שלא לעבור זמן ק"ש וברש"י [מגילה כ"ג] משמע שגם בשבת מצוה למחר לקרוא ק"ש כותיקין.

בענין זמן ק"ש יש כמה מקורות שבשבת מאחרין, והנני לציין לכמה מהן³⁴:

בסדר רב עמרם גאון ק"ש וברכותי' ד"ה ומאן דקרי וכן הוא במחז"ו סי' א' ובמהדורה החדשה דף י"ג ועיי"ש בהערות: במאי מידי דשרי אעכו"ב, כגון בשבתות

33. תודתי לידידי הרב יוסף חיים לערנער שליט"א בעד מ"מ זה.

34. שני מקורות אלו מצאתי בקובץ העמק מאמר "בענין זמן תפלה בחול ובשבת לכתחילה ובדיעבד" מהרב ישראל מיכאל גלאטצער. תשוח"ח לידידי הר"ר שלמה לערנער נ"י שהופנה תשומתי לה.

וימים טובים ותענית צבור דמשתהי עד דמכנפין צבורא³⁵, אי נמי בני בי רב דיתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו, אי נמי כגון הני דשכיחי אינון, דאי לא מעכבי עד דמכנפי ממנעי רבים מק"ש ומן התפלה, ותלמידי דיתבי וגרסי ואתו בעלי בתים למשמע למילף מפלפוליהו.

בסידור הרוקח לובא לציון דף ע"ו איתא: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל סופי תיבות השב"ת, הקב"ה ממתין עד גמר תפלתן של ישראל, ובשבת שמאריכין תפלתן אפי' הכי ממתין ומצפה.

והדברים ברורים יותר בתיקונים והוספות לסידור ר' שלמה מגרמיזא לעמ' קנ"ט: ואמר הרב נ"ע שהקב"ה ממתין את ישראל בשבת ומותר לישן בשבת. ואין חובה לקרות ק"ש בעונתה כל כך כמו בחול דכתיב קדו'ש יושב תהלות ישראל ודרשינן [ס"ת] שב"ת. ויושב הרי לשון המתנה כלומ' דקדוש שזה הקב"ה ממתין בשבת.

וראה מה שכתוב בסידור רש"י סי' תל"א: לאחר שיסיים חובת הברכות של קרית שמע של תפילה אומרים שם ואתה קדוש, ומעידים על יוצרם שהוא מתעכב ומאריך שכינתו בבית הכנסת על תהילות ישראל ומקשיב לנדברי אל.

ובמדרש תהלים (שחר טוב) סי' פ"ח: רבי פנחס אומר, מלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שתתפלל כנסיה אחרונה של ישראל, ונוטל כל התפלות ועושה אותן עטרה ונותנה בראשו של הקב"ה, שנאמר (משלי י-ו) ברכות לראש צדיק.

וראה מה שכתוב בס"ח סי' תתתי"ח הנ"ל (מר' יהודה החסיד רבו של בעל או"ז) שלכך תיקנו בהשכמה לומר שמע ישראל, אתה הוא עד שלא נברא העולם, ותיקנו לומר אנכי ה"א המעלך מארץ מצרים בתוך ג' שעות כדי להזכיר יצי"מ בתוך ג' שעות. ויש יחידים שקורין קרי"ש בבית אבל אין צריך אלא לרווחא דמילתא. ואין למהר בברכות ושבחות כדי שיאמר קר"ש בזמנה כיון שאמר קודם שעבר זמן קר"ש, שמע והמעלך מארצ"מ. באו"ז סי' מ"ב-ז הנ"ל מביא מפי רבי יהודה החסיד בשבח המאריך בשבחות.

באמת כך עולה מברכות דף י"ג: דקא מהדר רבי לשנות לתלמידים בכל יום שמעתא דאית בי' יצי"מ, ופירש"י במקום פרשת ציצית ואמת ויציב.

מענין לענין באותו ענין ראיתי בפ' הרוקח לפ' פנחס (במדבר כח-י): בכל הרגלים כתוב בשם ה' חוץ משבת שלא הוזכר ה', כי בכל הקרבנות או הקרבה או עשייה בשבת לא היו מניחים שום אדם להיות אצל המזבח אלא לאחר שהקריב פן יחלל, לכך העלים השם שלא יאמר אדם בלבו ארבה עצים והכל לצורך קרבן ולא יודע הדבר, לכך רמז לך בהעלמת השם לומר הנסתרות לה"א.

ובסידור הרוקח לפ' התמיד דף י"א. עולת שבת בשבתו. ולא נאמרה עשייה בכאן כמו בשאר קרבנות, לפי שהיו מקריבין בשבת רק כהנים וזקנים גמורין וחסידים, כדי

35. בירושלמי דברכות פ"א ה"ה דביום התענית היו קורין ק"ש לאחר ג' שעות כדי שיתקבצו העם וישמעו דברי כיבושיו.

שלא יהנו מן האש כלל וכלל, וכביכול אם היה יכול לקיים בלא שום עשיה היה טוב, אך גזירת הכתוב היא, ודבר המלך אין להשיב, לכך לא נאמר כאן עשיה.

אבל בשו"ת הרמ"א סימן ע"ו שמתיר לשני מוהללין למול בשבת כותב בא"ד: עוד אני אומר דשרי וראיה מקרבן תמיד ומוספין של שבת, דלא משתמיט שום תנא דלא היה מעשהו בשבת כמו מעשהו בחול. וכן לענין פסח אמרינן פרק תמיד נשחט (פסחים סד.) כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, שהיה נשחט ונפשט כמו בחול. והיו הרבה כהנים וישראלים מתעסקין בו ומחללין שבת, אף על פי שהיה אפשר בכהן אחד. ואין לחלק בין מילה לעבודה.

העברת הסדרא בבית

גם אלו שלא כתבו במיוחד להעביר הסידרא בשחרית שבחו הקריאה בהבית. בספר החינוך הערת המחבר ד"ה ואחת מן: חייבוננו חכמינו זכרונם לברכה לקרותו כל אחד ואחד מישראל בביתו וכו' כדי שישכיל בדברים יותר בקרותו אותו בביתו.

והמאירי לברכות דף ח' כתב: תקנו חכמים שיהא אדם משלים פרשיותיו בביתו על הדרך שאדם קורא אותו בציבור.

בשו"ת בעלי התוספות סימן ט"ז: אע"פ ששמע קריאת התורה מפי הקוראים חייב להשלים פרשיותיו בביתו כדי שיתן לבו ודעתו לקריאת התורה.

והשלח"ק במס' שבת פ' נר מצוה (יג) הביא דרבינו יונה (בברכות) כתב: דישראלים עם הציבור כלומר קודם שיקראו הציבור בביהכ"ס יקרא אותה בביתו, בין בשבת עצמו בבוקר בין בכל אותו שבוע.

גם בספר העתים שאע"פ שהבאנו שקרא תגר על המנהג לקרוא הפרשה בשבת בבוקר מזכיר ג"כ בסי' קס"ח מנהג שונה לקרוא בבית: שמיע לן נמי דאיכא מנהגא בקצת מקומות שהם משלימין ביום שני של ראש השנה כל אחד ואחד בביתו משנה תורה שהיא אלה הדברים מתחלתו ועד סופו שנים מקרא ואחד תרגום ומהני למי שלא קיים השלמת הפרשיות או למי שטעה בהן שנמצא עכשיו כאילו הן חוזרין בתחלת השנה והאי מנהגא לא ידעינן לי' עיקר ולא חזינן לי' לרבוותא וממה דקאמר ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר חזינן דאין עיקר לזה המנהג.

בזוהר פרשת ויקהל דף ר"ו: מאן דסליק למקרי באורייתא יסדר אינון מלין בקדמיתא בביתו ואי לאו לא יקרי באורייתא, וסמכוהו על הפסוק (איוב כח-כז) או ראה ויספרה הכינו וגם חקרה.

וכן הוא בשמות רבה פ' כי תשא (מ) ד"ה וידבר ה': אמרו רבנן ר' יוחנן בן תורתא פעם אחת בא לפני רבי עקיבא אמר לו עמוד וקרא בתורה אמר להם לא עברתי על הפרשה ושבחוהו חכמים. וכן הוא במדרש תנחומא יתרו ט"ו, שלא סדרתי אותה פרשה שנים שלשה פעמים.

ומובא להלכה בטווא"ח סי' קל"ט, והב"י כתב ע"ז דבימינו שרק החזן קורא בקול

רם צריך רק הוא לחזור על הפרשה. וע"ז כתב הב"ח: דמצוה מן המובחר שגם העולה יסדר אותה תחלה ע"כ יסדר אותה תחלה דשמא יקראו אותו לעלות למחר לתורה.

מכל זה אין כל כך ראי' למנהגינו דהרי מדברים מן החיוב להכין לו הפרשה שיקרא, אבל מוזכר בו לסדרו בביתו.

בספר מגיד מישרים – ספר ישעיה סי' נ"ו ד"ה ליל ז': צריך לקרות הפרשה בנחת ולהרגיש בספקותיה שצריך לדקדק היטב, ולתרץ אותם ומה שלא תוכל לתרץ עיין במפרשים. וכעין זה כתוב במעשה רב החדש אות ט"ו שצריך לדקדק היטב.

בספר השל"ה הקדוש – מסכת שבת – פרק נר מצוה (טו): וכשקורא שנים מקרא ואחד תרגום ישים לבו ועיניו להתבונן במה שקורא, הן ממצות התורה הן במדות הן בדרכי מוסר, הן בכל תועלת אשר יוכל להוציא מכל ענין וענין, ויקרא כדי ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים.

אולי נוכל לומר שהמנהג לשנות דוקא בבית נובע עוד מימי חז"ל שאסרו ללמוד בעל פה דברים שבכתב, וללמוד בכתב דברים שבעל פה. הבית הכנסת הי' מיוחד לתפילה ובית המדרש הי' מיוחד לדרוש בו דברים שבעל פה, ע"כ המקום לשנות הפרשה מן הכתב הי' רק בבית.

מנהג האר"י ז"ל

בשער הכוונות – דרושי סדר שבת דרוש א ענין ויהי נועם דמוצ"ש דף כד: (העתקנו מה שנצרך לענינינו). מנהגי מורי ז"ל תיכף בסיימו תפלת שחרית דיום ו' היה הולך לבה"כ או לבית מדרשו אם היה שם ס"ת כשר היה מוציאו וקורא בו הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום.

והיה דוחק עצמו לקרותה ביום ו' והיה אומר כי ז"ס והיה ביום הו' והכינו את אשר יביאו, זולת אם אירע לו שום אונס גדול מאד שאז היה קורא הפר' שמו"ת אחר סיום תפלת שחרית דיום שבת³⁶ קודם סעוד' שחרית ולא כמו אותם הקורים אות' באמצ' תפלת שחרית דשבת.

וכן הוא בפע"ח שער השבת פרק ב-ג: ומצות שמו"ת בזמנה יום ו' אחר חצות. ומנהג מורי זלה"ה לקרא פרשת השבוע בכל ע"ש ולא בשבת ואמר כי ז"ס והכינו את אשר יביאו. רק אם היה אונס גדול עד מאוד אז הי' קורא הפרשה ביום השבת אחר התפילה קודם האכילה.

בספר שלה"ק מס' שבת פרק נר מצוה (יג) כתב דזמן המובחר הוא לאחר חצות וכן הוא בפע"ח פרק ג' מהחברים.

כתב הב"י סי' רפ"ה אות ד' ד"ה מצוה מן המובחר בשם תוספות והרא"ש: ומשמע מדבריהם שלא צוה אלא שלא יאחרו מלקרותה עד אחר אכילה אבל אם הקדימו

36. אבל בפע"ח משמע שקרא שמו"ת אחרי מוסף.

וקראוה קודם השבת בכלל מצוה מן המובחר נמי הוא³⁷. וכן נראה מדברי הרמב"ם בפרק י"ג מהלכות תפלה (הכ"ה)³⁸.

ומסיים, וראיתי המדקדקים שמתחילים לקרותה בער"ש וגומרים אותה בשבת. וכן כתב בספר מגיד מישרים משלי סי' כ"ג ספ"ו מובא ע"י המג"א ס"ק ו' כתב: ואיבעי למשרי יתא בע"ש ולמגמר יתא בשבת קודם סעודת שחרית.

כבר מצאנו מפורש מנהג זה בספר המנהיג בהל' שבת סי' ל' הנ"ל שהביא: **ויש מקרימים בערב שבת.**

בספר קרבן שבת פרק ה' שנים מקרא ואחד תרגום מביא טעם עפ"י קבלה למה הזמן הוא דוקא בער"ש ועוד שנים מקרא הוא נגד לחם משנה וזה הי' בבוקר ולכך המקדים בער"ש הוא משובח. וכותב שם בסימן ה', ראיתי אנשי מעשה המדקדקים במצות שבעוד שהתפילין עליהם אחר תפילת הבוקר יום ו' מעבירים הס"ת אות באות ומלה במלה ומה שנתעוות ע"י הסופר מתקנים אשרי חלקם בחיים.

בספר בת עין ליקוטים כתב, סגולה ועצה שיוכל האדם לקשר מחשבתו אל הדיבור בתפילות ש"ק לקרות הפרשה שמו"ת דוקא ביום ו' עש"ק.

בספר משמרת שלום (קאידינאו) הנ"ל הביא טעם למנהג האר"י לקרות שמו"ת בער"ש בבוקר שרצון השי"ת הי' ליתן התורה בששה בסיון אלא שהוסיף משה יום אחד מדעתו, ע"כ יש לקרות ביום ששי בדוקא.

בפע"ח ובשעה"כ הנ"ל מובא: ואחר קריאת הפר' היה טובל הטבילה של ע"ש וכו' והיה אומר מורי ז"ל כי כיון שכבר קרא הפרשה כבר יש באדם כח לקבל תוס' קדושת השבת ולכן לא היה טובל קודם שיקרא הפרשה זולתי דרך מקרה.

מי יהין ראש לומר פשט בדברי האר"י החי, אבל ראה נא מה שמובא במרדכי קידושין פ"ק (ת צ"ו) והודעתם לבניך ולבני בניך אית תנא דמחייב ללמד גם בן בנו להוליכו לבית הספר. ובירושלמי (קידושין פ"א ה"ז) אמר ר' יהושע בן לוי נכנס במרחץ ערב שבת כשנזכר שעדיין לא חזר בן בנו הפרשה לפניו כמו שהורגל שהי' רגיל לחזור לפניו הפרשה בע"ש ועדיין לא גמר רחיצתו ויצא משם.

וז"ל הירושלמי: רבי יהושע בן לוי הוה יליף [רגיל] שמע פרשתה דבר בריה בכל ערובת שובתא. חד זמן אינשי [שכח] ועל מיסחי בההן דימוסין דטיבריא והוה מיסתמין על כתפיה דרבי חייה בר בא. אנהר [נזכר] ונפק ליה מן דימוסא [ויצא מן המרחץ] אמר ר' דרומא, כך הוה רבי לעזר בר יוסי אמר שליח מטי [שריב"ל הוה מופשט מבגדיו] א"ל רבי חייה בר בא, לא כן אלפן [למדתני] רבי, אם התחילו אין

37. ברכות ח: תודיה ישרים: נראה דכל השבוע מכיון דמתחילין לקרות הפרשה דהיינו ממנחת שבת ואילך עד שבת הבאה נקראת עם הציבור, ומסיים דמ"מ דמצוה מן המובחר קודם אכילה.

38. לכאורה ראייתו מלשון הרמב"ם, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע. וכ"כ בכס"מ ובהגמ"נ דכל שבוע מיקרי עם הציבור.

מפסיקין³⁹, אמר ליה חייה בני, וקלה היא בעיניך שכל מי שהוא שומע פרשה מבן בנו כאילו הוא שומעה מהר סיני.

אמת שאינו מוכח משם שהי' מעביר את הסדרא, אבל אנו מוצאים שנהג ללמוד הפרשה לפני המרחץ לכבוד שבת.

אעירה השחר – אעורר השחר

ידוע שחסידים ואנשי מעשה היו נוהגים להשכים ללמוד בבוקר בעוד ליל. במשך עבודתי על מאמר זה מצאתי כמה מקורות לזה ולא אמנע טוב מלהעתיק ממה שמצאתי.

בב"מ פ"ג: אי צורבא מרבנן הוא וניים – אקדומי קדים לגרסיה, ופרש"י, השכים בעוד לילה, ולכך הוא מנמנם. שהמנהג של צורבא דרבנן להשכים ללמוד בעוד ליל.

גם אולי נוכל למצוא רמז בהגירסא בלילה המובא בברכות דף י"א ע"ב תוד"ה שכבר, והי' אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה (בשחרית) ללמוד שא"צ לברך ברכה"ת.

ומרומז זה במקצת בספר העתים סי' קע"ד הנ"ל: כי כשמשימין כל אחד ואחד מישראל משנתו וכו' יש לו להתפלל ק"ש ותפילה עם דמדומי חמה וכו'. ומי שנהג מנהג זה אפשר שהיה משכים טובא בעמוד השחר ומשלים פרשיותיו ומשכים לתפילתו.

גם בהתשובה שהשיב רב נטרונאי סימן כ"ד שהבאנו אנו מוצאים שהתקנה הראשונה הי' להתחיל ללמוד עוד בלילה: אנו אין בידינו לא משנה ולא תלמוד לשנות בלילה... נשב בטל ונישן כל הלילה. תקנו להשכים לבתי כנסיות ולומדין עד שחרית, והסכימו על מנהג דוד מלך ישראל שכתוב בו (תה' קיט, סב) חצות לילה אקום להודות לך. אבל השאלה הי' דאיך מותר להתחיל ללמוד בזמן שמחויב כבר בקריאת שמע.

בשו"ת הרמב"ם סי' קפ"ז (ובפאה"ד סי' ק"ד) פסק על מי שקם בעת הלילה לומר תפילת רשות או שבת או פסוקים או מזמורים עד (עלות) השחר או עד עת קריאת שמע, שחייב הוא לברך קודם זה ברכת התורה.

ומראים שם לתשובת הגאונים גאוני מזרח ומערב סי' קמ"א הביא בתוך תשובת רב שרירא גאון: מדת חסידות הוא כאדם שעומד בחצי הלילה בשירות ותושבחות דמצוה ליכא וכו' ומדות חסידות היא.

39. וצ"ע דבמס' שבת דף ט: סובר ריב"ל דמפסיקין עכ"פ לתפלה, דאמר רבי יהושע בן לוי: כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה.